

УЧАСТЬ ПРОКУРОРА У ГОСПОДАРЬСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

Одним із учасників господарських процесуальних відносин зі спеціальним статусом є прокурор, який бере участь у господарському судочинстві в межах реалізації конституційної функції представництва інтересів громадянина або держави у суді. На часі триває реформування функціональної спрямованості прокуратури, зокрема і представницької її функції. В цих умовах набувають актуальності питання визначення ролі прокурора у господарському судочинстві як на сучасному етапі, так і в перспективі очікуваних змін, що мають відбуватися узгоджено із загальними тенденціями судово-правової реформи в Україні, зокрема і в сфері господарського судочинства.

Згідно із статистичними даними, представницька діяльність прокуратури у сфері господарського судочинства є достатньо ефективною. Так, із загальної кількості 33 377 справ, у яких забезпечено участь прокурора протягом 2015 р., 9 271 склали справи, що розглядалися у порядку господарського судочинства. При цьому за 2015 р. судами на користь сторони, в інтересах якої прокурор вступив у справу, загалом було прийнято рішень на суму у 19 881 854 тис. грн., з них у порядку господарського судочинства – на суму у 19 437 577 тис. грн. За цими показниками участь у господарському судочинстві посідає друге місце (після участі у цивільному судочинстві) за питомою вагою у структурі представницької діяльності прокурора, і абсолютно перше – за сумою грошових коштів, на яку судами прийнято рішення внаслідок реалізації функції представництва.

Особливість правового статусу прокурора як учасника господарського судочинства полягає в тому, що він вступає у процес для захисту не своїх власних прав, а виключно у публічних інтересах. У зв'язку із цим постає питання, чий саме інтереси покликаний представляти прокурор у господарському судочинстві. Відповідно до ч. 1 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру», функція представництва полягає у здійсненні процесуальних та інших дій, спрямованих на захист інтересів громадянина або держави, у випадках та порядку, встановлених законом. Таким чином, за суб'єктами, чий інтереси захищає прокурор, здійснюючи функцію представництва, дана діяльність передбачає два напрями: 1) представництво інтересів громадянина (під цим загальним поняттям розуміються три категорії фізичних осіб: громадяни України, іноземці та особи без громадянства) та 2) представництво інтересів держави.

Очевидно, що предметна сфера господарського судочинства зумовлює відповідну специфіку суб'єктів, чий інтереси може захищати у ньому прокурор. Так, господарське судочинство може бути визначене як форма реалізації судової влади, у процесі якої вирішуються правові конфлікти, що виникають у сфері господарських правовідносин. Його зміст полягає в розгляді й вирішенні юридичних справ, пов'язаних із захистом майнових, особистих немайнових прав підприємств, уста-

нов, організацій, інших юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців. Тобто йдеться про спори рівних між собою суб'єктів, які здійснюють господарську або іншу економічну діяльність. Таким чином, саме ті суб'єкти, що можуть бути сторонами господарського спору, потенційно можуть розглядатися як суб'єкти захисту з боку прокурора. Оскільки їх перелік є достатньо широким, далі треба йти за методом виключення.

За його допомогою з числа відповідних суб'єктів слід виключити громадян. Це пояснюється тим, що громадяни можуть бути учасниками розгляду справ господарськими судами тільки за певних умов, а саме якщо вони здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і в установленому порядку набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності, що впливає із положень ч. 1 ст. 1 ГПК України. Хоча набуття громадянином статусу суб'єкта підприємницької діяльності формально не виключає його з кола осіб, яких може представляти прокурор, передбачені ч. 2 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» підстави представництва інтересів громадян фактично унеможливають це. Адже згідно до вказаних положень Закону прокурор здійснює представництво в суді інтересів громадянина у випадках, якщо така особа не спроможна самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження через недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність, а законні представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси такої особи, не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист. Оскільки недосягнення повноліття, недієздатність або обмежена дієздатність виключають можливість особи набути статусу суб'єкта підприємницької діяльності, то і представляти останніх прокурор не може, в т. ч. у господарському судочинстві.

З іншого боку, ч. 2 ст. 1 ГПК України передбачає, що у випадках, передбачених законодавчими актами України, до господарського суду мають право також звертатися фізичні особи, що не є суб'єктами підприємницької діяльності. Здавалося б, це відкриває можливість представництва прокурором таких громадян за умови, що вони підпадають під одну із визначених законом категорій і наявні інші складові підстави представництва. Але в даному випадку таку можливість заперечує вже ч. 1 ст. 2 ГПК України, яка чітко вказує, що господарський суд порушує справи за позовними заявами прокурорів, які звертаються до господарського суду в інтересах держави. Далі, в ч. 2 ст. 2 ГПК України йде мова про вимоги до звернення прокурора до господарського суду в інтересах держави. Таким чином, можливість звернення прокурора до господарського суду в інтересах громадян не передбачається законом, і фактично не є можливою.

Отже, істотною особливістю здійснення представницької функції прокуратури в господарському судочинстві є те, що прокурор в цьому судочинстві не представляє інтереси громадян. У зв'язку із цим слід відмітити, що очікуване обмеження представницької функції прокуратури відповідно до конституційної реформи щодо правосуддя, яке передбачає збереження за прокуратурою представництва лише інтересів держави, загалом ніяким чином не позначиться на участі прокурора у господарському судочинстві.

Натомість, господарське судочинство є сферою представництва інтересів держави. На це прямо вказують зазначені нами норми ГПК України. Проте категорія «інтереси держави» не є чітко визначеною у законі, і тому може бути віднесена до оціночних понять. Свого часу це питання стало предметом розгляду Конституційного Суду України, який у своєму Рішенні від 08.04.1999 № 3-рп/99 (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді) розтлумачив, що прокурори подають до господарського суду позови саме в інтересах держави, а не в інтересах підприємств, установ і організацій незалежно від їх підпорядкування і форм власності. У описово-мотивувальній частині Рішення Конституційний Суд України також звернув увагу на те, що інтереси держави можуть збігатися повністю, частково або не збігатися зовсім з інтересами державних органів, державних підприємств та організацій чи з інтересами господарських товариств з часткою державної власності у статутному фонді. Проте держава може вбачати свої інтереси не тільки в їх діяльності, але й в діяльності приватних підприємств, товариств. Прокурор у кожному конкретному випадку самостійно визначає з посиланням на законодавство, на підставі якого подається позов, в чому саме відбулося чи може відбутися порушення матеріальних або інших інтересів держави, обґрунтовує у позовній заяві необхідність їх захисту та зазначає орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних відносинах.

Отже, відповідно до вказаного Рішення, коло суб'єктів, в діяльності яких прокурор може вбачати інтереси держави, є досить широким, і не обмежується виключно органами державної влади. Проте це не означає, що прокуратура може довільно представляти у господарському суді певні комерційні товариства, приватні підприємства тощо. В будь-якому разі представництво допускається виключно в інтересах держави. Відносно приватних товариств і підприємств його здійснення гіпотетично можна припустити, наприклад, відносно підприємств, які виконують державне оборонне замовлення, зрив якого може послабити національну безпеку, або системно важливих комерційних банків, банкрутство яких може призвести до краху фінансової системи держави. Однак фактично воно унеможлиблюється як складністю обґрунтування перед судом того, що в їх діяльності вбачаються інтереси держави, так і тим, що, як правило, такі суб'єкти мають достатні можливості для самостійного захисту власних інтересів (юридичні служби та ін.), а також знаходяться у сфері відповідальності відповідних державних регулюючих чи контролюючих органів, що уповноважені державою здійснювати відповідні функції у спірних відносинах.

Іншою проблемою є можливість представництва прокурором інтересів держави в особі органів місцевого самоврядування. На практиці така необхідність виникає досить часто. Це зумовлене тісним зв'язком інтересів органів місцевого самоврядування із інтересами держави (зокрема, у бюджетній, земельній сфері, з питань комунальної власності, у сфері охорони навколишнього природного середовища та ін.), а також тим, що в органів місцевого самоврядування, особливо на рівні сільських, селищних рад, відсутні можливості самостійно здійснювати захист своїх інтересів (через брак фінансування, відсутність юридичних служб та ін.). Таким чином, органи місцевого самоврядування реально потребують захисту з боку прокуратури. Од-

нак, можливості їх представництва обмежуються відсутністю у законі відповідної вказівки, а також тим, що саме ці органи виступають «органами, уповноваженими державою здійснювати відповідні функції у спірних відносинах», що, згідно із вказаним Рішенням Конституційного Суду України, означає «орган, на який державою покладено обов'язок щодо здійснення конкретної діяльності у відповідних правовідносинах, спрямованої на захист інтересів держави. Таким органом, відповідно до статей 6, 7, 13 та 143 Конституції України, може виступати орган державної влади чи орган місцевого самоврядування, якому законом надано повноваження органу виконавчої влади». Проте представництво прокурором інтересів держави допускається тільки у випадках: а) нездійснення або б) неналежного здійснення захисту цих інтересів органом державної влади, органом місцевого самоврядування чи іншим суб'єктом владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, або в) відсутності такого органу. Тож звернення органу місцевого самоврядування до прокуратури означає фактичне визнання ним власної бездіяльності або факту неналежного здійснення владних повноважень, що є небажаним для посадових осіб такого органу. Тобто здійснення прокурором представництва інтересів держави в особі органу місцевого самоврядування в більшості випадків є конфліктною ситуацією між цим органом і прокуратурою, що може ускладнювати встановлення підстав для представництва і практичну реалізацію цієї функції.

Разом з тим, аналогічна ситуація потенційно наявна в кожному випадку здійснення прокурором представництва інтересів держави у господарському судочинстві (за винятком випадків, коли суб'єкт владних повноважень взагалі відсутній). Для гарантування повноцінної реалізації повноважень прокурора у цій сфері абз. 4 ч. 4 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» встановлює, що виключно з метою встановлення наявності підстав для представництва інтересів держави в суді у випадку, якщо захист законних інтересів держави не здійснює або неналежним чином здійснює суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, прокурор має право отримувати інформацію, яка на законних підставах належить цьому суб'єкту, витребувати та отримувати від нього матеріали та їх копії. Натомість гарантією захисту інтересів суб'єкта владних повноважень від зловживання прокурором своїми повноваженнями щодо здійснення представництва є те, що прокурор зобов'язаний попередньо, до звернення до суду, повідомити про це відповідного суб'єкта владних повноважень. Наявність підстав для представництва може бути оскаржена суб'єктом владних повноважень (абз. 3 ч. 4 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру»). Тобто відповідний суб'єкт владних повноважень має бути належним чином поінформований про здійснення прокурором представництва, а також може оскаржити наявність відповідних підстав (хоча порядок такого оскарження законом не врегульований).

Слід звернути увагу на те, що представництво прокурором інтересів держави має ряд обмежень. Так, згідно із абз. 3 ч. 3 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру», не допускається здійснення прокурором представництва в суді інтересів держави в особі державних компаній, а також у правовідносинах, пов'язаних із виборчим процесом, проведенням референдумів, діяльністю Верховної Ради України, Прези-

дента України, створенням та діяльністю засобів масової інформації, а також політичних партій, релігійних організацій, організацій, що здійснюють професійне самоврядування, та інших громадських об'єднань. Представництво в суді інтересів держави в особі Кабінету Міністрів України та Національного банку України може здійснюватися прокурором Генеральної прокуратури України або регіональної прокуратури виключно за письмовою вказівкою чи наказом Генерального прокурора України або його першого заступника чи заступника відповідно до компетенції.

З наведеного переліку у сфері господарського судочинства набуває актуальності заборона представництва інтересів держави в особі державних компаній. Це зумовлено тим, що чинне законодавство, в т. ч. Господарський кодекс України, не містить визначення поняття «державна компанія», натомість використовується термін «державне підприємство». Питання щодо того, чи є ці поняття тотожними, залишається відкритим, і судова практика тлумачить його неоднозначно. Таким чином, в реалізації представництва у суді інтересів держави в особі державних підприємств, або підприємств із державною часткою власності існує проблема, яка має бути розв'язана або шляхом внесення змін до закону (приведення термінології господарського законодавства і Закону України «Про прокуратуру» щодо «державного підприємства» і «державної компанії» у відповідність між собою), або тлумачення поняття «державна компанія» Конституційним Судом України.

На підставі викладеного можна дійти висновку, що участь прокурора у господарському судочинстві полягає у здійсненні представництва інтересів держави в особі органів державної влади, державних установ і організацій, а також органів місцевого самоврядування у судах господарської юрисдикції. Проблемою, яка потребує розв'язання, є визначення можливості представництва прокурором інтересів держави в особі державних підприємств. Також потребує конкретизації представництво прокурором інтересів держави в особі органів місцевого самоврядування.

Лапкін Андрій Васильович,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри організації
судових та правоохоронних органів
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

ХАРКІВСЬКИЙ
АПЕЛЯЦІЙНИЙ ГОСПОДАРСЬКИЙ СУД
ГОСПОДАРСЬКИЙ СУД ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

**25 РОКІВ
ГОСПОДАРСЬКІЙ ЮРИСДИКЦІЇ
В УКРАЇНІ:
ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції
(м. Харків, 20 травня 2016 р.)

Харків
«Право»
2016

Редакційна колегія:

*В. Я. Тацій, П. В. Тихий, В. О. Усатий, К. В. Гусаров, Д. В. Задихайло,
Л. М. Москвич, О. О. Крестьянінов, О. В. Бринцев, Т. Д. Суярко*

Д22 25 років господарській юрисдикції в Україні: досвід та перспективи : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 трав. 2016 р.) / редкол.: В. Я. Тацій, П. В. Тихий, О. В. Бринцев та ін. – Х. : Право, 2016. – 204 с.

ISBN 978-966-937-021-1

У збірнику представлено матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «25 років господарській юрисдикції в Україні: досвід та перспективи», проведеної Національним юридичним університетом імені Ярослава Мудрого спільно з Харківським апеляційним господарським судом та господарським судом Харківської області у відповідності до Плану заходів з підготовки святкування 25-річчя утворення господарських (арбітражних) судів України, затвердженого наказом ВГСУ від 25.01.2016 р. № 2. Вона відбулася 20 травня 2016 р. на базі Харківського апеляційного господарського суду за адресою: м. Харків, пр-т Правди, 13. Конференцію присвячено підведенню підсумків 25-ти років функціонування системи господарських (арбітражних) судів в умовах незалежності України. На конференції проаналізовано набутий судового вирішення спорів у сфері економіки, обговорено існуючі проблеми та перспективи розвитку системи господарської юрисдикції.

Для науковців та практичних працівників, суддів, адвокатів, усіх, хто цікавиться проблемами економічного судочинства.

УДК 347.91/95(477)
ББК 67.9(4УКР)310

<i>Заварза Т. В.</i>	ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ ЮРИДИЧНІЙ ОСОБИ В КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ.....	49
<i>Згама А. О.</i>	ЩОДО ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ФОРМ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ: НАКАЗНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ТА СПРОЩЕНЕ ПОЗОВНЕ ПРОВАДЖЕННЯ.....	52
<i>Зуб О. Ю.</i>	НАКАЗНЕ ПРОВАДЖЕННЯ У ПРОЕКТІ ГПК УКРАЇНИ	56
<i>Казакевич П. В.</i>	ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СУДІВ У СВІТЛІ РЕКОМЕНДАЦІЙ РАДИ ЄВРОПИ	59
<i>Каламайко А. Ю.</i>	ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДОКАЗУВАННЯ В ПРОЕКТІ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ.....	64
<i>Колеснік Т. В.</i>	НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ПОРЯДКУ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ.....	67
<i>Крамар С. І.</i>	ТИСЯЧОЛІТТЯ РОЗВИТКУ: ВІД КУПЕЦЬКИХ ДО ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ	70
<i>Кройтор В. А., Кухарев О. Є.</i>	ПОЗИЦІЇ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ СТОСОВНО РЕАЛІЗАЦІЇ ІПОТЕЧНОГО МАЙНА В ЛІКВІДАЦІЙНІЙ ПРОЦЕДУРІ.....	77
<i>Лапкін А. В.</i>	УЧАСТЬ ПРОКУРОРА У ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	81
<i>Новікова Н. А.</i>	СУДОВИЙ ПОРЯДОК ЗАХИСТУ: ГОСПОДАРСЬКІ СУДИ У СВІТЛІ СУДОВОЇ РЕФОРМИ	86
<i>Овчаренко О. М.</i>	ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУДДІ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ.....	91
<i>Олійник О. М.</i>	НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА	99
<i>Олюха В. Г.</i>	УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМ ЩОДО КАПІТАЛЬНОГО БУДІВНИЦТВА У ГОСПОДАРСЬКОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ.....	103
<i>Орлова І. М.</i>	ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ДЕРЖАВНЕ ГАРАНТУВАННЯ У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	106
<i>Печений О. П.</i>	ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ ТА ІНШИХ СТРОКІВ СУДАМИ ГОСПОДАРСЬКОЇ ЮРИСДИКЦІЇ.....	109